

*В. М. Михайлов,
кандидат наук з державного управління, професор кафедри державної служби,
менеджменту та навчання за міжнародними проектами, начальник
Науково-методичного центру мережі освітніх установ цивільного
захисту Інституту державного управління у сфері цивільного захисту*

ДОСВІД РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА З ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ НАВЧАННЯ НАСЕЛЕННЯ ДІЯМ У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

*V. Mykhajlov,
candidate of sciences of Public Administration, Professor of Department of Public Service, management and studying
according to international projects, head of the scientific and methodological center of the network of educational
institutions of civil, Protection of Institute of the Public Administration in Sphere of Civil Protection*

EXPERIENCE OF POLAND IN ORGANIZATION OF POPULATION TRAINING HOW TO ACT IN EMERGENCY SITUATIONS

У роботі здійснено аналіз питань щодо функціонування системи навчання населення діям у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій в Республіці Польща, організованої на засадах децентралізації владних повноважень. Досліджено загальні положення та правові основи сприятимуть їх успішному втіленню у вітчизняній практиці навчання всіх верств населення діям в умовах надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

The analysis of issues of functioning of training system of the population how to act in the event of threats and emergency situations in Poland organized on the principles of decentralization of authority powers was made in this article. The Investigated general provisions and legal foundations will contribute its successful implementation in domestic experience of training for all sectors of the population how to act in conditions of technogenic and natural emergency situations.

Ключові слова: надзвичайна ситуація, навчання населення, безпека життєдіяльності, цивільний захист, Польща, децентралізація.

Key words: emergency situation, population training, life safety, civil protection, Poland, decentralization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Розвиток цивілізаційних процесів сучасного суспільства свідчить, що з поліпшенням життя людства зростають ризики щодо їх безпечного існування. За статистикою в Україні у 2013 році сталося 143 НС, в яких загинуло 253 людини, економічний збиток склав більше 60 млн гривень. Майже третина надзвичайних ситуацій (НС) пов'язані з необізнаністю населення щодо правил поведінки у разі настання небезпек. Дослідження науковців підтверджують недостатню компетентність осіб, особливо на місцевому рівні, яким до-

водиться ухвалювати управлінські рішення з попередження НС і ліквідації їх наслідків [1, 2]. Отже, неспроможність громадян адекватно реагувати на загрози тієї або іншої НС є однією з причин їх виникнення, втрати людських життів, невинувато великих матеріальних збитків, руйнування довкілля тощо.

На противагу збільшенню кількості і частоти техногенних та природних НС значно підвищується потреба населення їм ефективно протидіяти. Неодмінне визнання необхідності належного реагування на НС, яким піддаються територіальні громади, вимагає від громадян та керівників

органів влади усіх рівнів знань з виявлення ризиків НС, оцінки масштабів їх ймовірних наслідків, захисту територій навколишнього середовища та майна від НС, реагування на НС. Жодна здатність населення виконати заходи з мінімізації техногенних та природних НС не може існувати без їх обізнаності щодо поведінки та дій у разі загрози та виникнення небезпек, удосконалення професіоналізму фахівців і готовності органів управління та сил цивільного захисту до адекватної протидії НС. Високий рівень підготовленості всіх верств населення до дій в умовах НС сприяє виконанню заходів, спрямованих на захист людських життів від НС. Особливої ваги на сучасному етапі набуває переосмислення ролі органів влади щодо мінімізації НС завдяки забезпеченню підготовленості громадян до самозахисту. Саме тому актуальним є питання вдосконалення організації навчання всіх верств населення діям в умовах загрози та виникнення НС, компетентність і професіоналізм яких головним чином зумовлює ефективність функціонування єдиної державної системи цивільного захисту (далі — ЄДС ЦЗ).

У країнах Європи приділяється особлива увага навчанню населення адекватним заходам в умовах загрози та виникнення НС. В Україні удосконалення діям в будь-якій НС можливе за умов вивчення і застосування досвіду цих країн. Таким чином, виникає потреба у проведенні аналізу європейського досвіду побудови й ефективного функціонування системи навчання населення діям в НС. Доцільним, зокрема є вивчення системи організації проведення навчання у сфері безпеки життєдіяльності та цивільного захисту в Республіці Польща, що пояснюється низкою чинників. Існуючі ризики НС мирного і воєнного часу визначили важливість зусиль органів центральної і місцевої влади та ролі громадськості щодо протидії НС, зокрема необхідності підвищення знань і навичок населення з безпечної поведінки у НС. На практиці, паралельно з процесом децентралізації, територіальним утворенням передано право реалізації нових повноважень, зокрема щодо забезпечення підготовленості населення діяти в умовах НС. У Польщі створена й ефективно функціонує система навчання населення діям у НС, вивчення якої важливо під час удосконалення освітньої моделі відповідного навчання в Україні. Здійснення систематичного навчання населення Польщі дозволяє ефективно протидіяти з метою мінімізації негативних наслідків НС.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Забезпечення належного навчання населення діям в умовах НС — важлива обставина, яку враховують дослідники і практики. В Україні ці питання є складовою державної політики у сфері цивільного захисту, які знаходять своє закріплення на законодавчому рівні. У Кодексі цивільного захисту України [3], який набрав чинності у 2013 році, визначені основні засади реалізації завдань ЄДС ЦЗ, зокрема забезпечення навчання населення поведінці та діям у разі загрози та виникнення НС, яке є основою забезпечення підготовленості громадян до подолання техногенних та природних небезпек.

У сучасних умовах проблемою державної і суспільної значущості є безпечна життєдіяльність людей, збереження головної цінності нації — її громадян, їхнього здоров'я і життя. Безпека життя і діяльності людини є багатограним об'єктом розуміння і сприйняття дійсності, який, звичайно, потребує інтеграції різних стратегій, сфер, форм і рівнів у їх пізнанні. Найоптимальнішу можливість — інтегральну концепцію науково-освітнього напрямку "Безпека життя і діяльності людини", яка полягає в суттєвому підвищенні рівня фахової підготовки кадрів і просвіти населення в усіх сферах, пов'язаних із безпечним існуванням людини висвітлюють українські науковці В.В. Бегун, І.М. Науменко, А.В. Фурман, А.І. Попов [4, 5].

Сучасні тенденції формування компетентності державних службовців у сфері цивільного захисту вивчаються П.Б. Волянським [6]. Дослідження окремих проблем організації підвищення кваліфікації у сфері цивільного захисту керівного складу центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій в Україні здійснюють В.М. Андрієнко [7], О.В. Бикова [8], О.П. Євсюков [9].

Проте в цих наукових працях розглядаються питання навчання різних верств населення під час загрози та виникнення НС в Україні. Що стосується зарубіжного досвіду цієї сфери діяльності, то вони залишаються без уваги. Поточну практику та досвід у сфері підготовки суб'єктів цивільного захисту можна знайти в наукових працях таких польських дослідників, як С. Кравчинська [10], В. Змисловські [11], С. Мазур [12]. Тому метою статті є аналіз досвіду функціонування системи навчання населення у сфері безпеки життєдіяльності та цивільного захисту в Польщі, можливостей впровадження цього досвіду в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Формою вмілої поведінки громадськості Польщі в умовах загрози та виникнення НС є належне навчання, мета і зміст якого залежить від сучасних потреб суспільства. Після політичних і системних змін в Польщі, що відбулися наприкінці минулого століття, необхідність у підготовленості громадськості до дій в умовах НС диктувалася не лише загостренням різних видів НС, а й змінами адміністративно-територіального поділу країни та проведенням більш ефективнішої територіальної економічної політики. Інтеграція на рівні регіонів зумовила необхідність приведення підготовленості населення до дій в умовах НС у відповідність до загальноприйнятих європейських стандартів.

Основні положення з удосконалення польської системи навчання у сфері безпеки життєдіяльності та цивільного захисту ґрунтуються на децентралізації освітньої політики країни, зміни середовища, в якому відбувається освітній процес [14]. Рішення держави стосовно удосконалення навчання населення діям у НС, прийнятих у 2001 році, спрямовувались на внесення змін і адаптування навчальних програм до існуючих потреб суспільства, підготовку педагогічного складу (особливо інструкторів та тренерів) для проведення навчань у сфері безпеки життєдіяльності та цивільного захисту, створення належної навчальної інфраструктури для проведення занять.

Правовою основою навчання у сфері безпеки життєдіяльності та цивільного захисту є стаття 17 пункту 5 Закону "Про повсякденний обов'язок охорони Республіки Польща" від 21 листопада 1967 року (Законодавчий вісник 2004 року № 241, пункт 2416 зі змінами), § 2 пункту 4 Розпорядження Ради Міністрів від 25 червня 2002 року "Про детальні рамки діяльності керівника цивільної оборони регіону, керівників цивільної оборони воєводств, повітів і гмін (Законодавчий вісник № 96, пункт 850), які зводяться до визначення функцій Голови служби з питань цивільного захисту, зокрема, організації навчання населення у сфері безпеки життєдіяльності та цивільного захисту.

21 квітня 2009 року в Республіці Польща вступило в дію Керівництво з організації і способу проведення навчань у сфері безпеки життєдіяльності та цивільного захисту (далі — Керівництво) [15]. У цьому правовому документі Головою служби з питань цивільного захисту особливу увагу приділено керівним принципам організації навчання населення у сфері безпеки життєдіяльності та цивільного захисту; основним цілям навчальної діяльності; особам, що навчаються; формам навчання та рівням, на якому вони організуються; способам розробки і впровадження планів навчання; вимогам до конкретних програм на місцевому рівні; плануванню і здійсненню практичної підготовки; питанням, віднесеним до базової підготовки; проведенню курсів підви-

щення кваліфікації та спеціальної підготовки; доповідям, обліку і видачі навчальних сертифікатів за результатами здійснення навчання; переліку навчальних закладів, які визначені для проведення навчання; нагляду за організацією навчання.

Відповідно до згаданого Керівництва навчання населення в Республіці Польща у сфері безпеки життєдіяльності та цивільного захисту реалізується:

1. У системі освіти. Кількість годин та тематика програм навчання відповідає вимогам Міністерства освіти Республіки Польща від 23 грудня 2008 року, у якому визначено основний навчальний план для конкретних типів навчальних закладів (Законодавчий вісник 2009 року, № 4) і передбачає проведення занять:

а) у школі — 15—20 лекційних годин викладання за навчальною програмою "Освіта для забезпечення безпеки". Ця тематика курсу повністю відповідає сучасним потребам суспільства у сфері безпеки життєдіяльності та цивільного захисту. Її зміст інтегрується в різноманітні соціальні, освітні, природничі, технічні предмети. Тематика цього курсу частково реалізується в дитячих садочках;

б) у гімназії — 38 лекційних годин викладання за темою: "Цивільний захист". Навчальні плани передбачають вивчення: основних завдань у сфері безпеки життєдіяльності та цивільного захисту; захисту від впливу різних ризиків; джерел ядерного випромінювання і його наслідків; маркування токсичних речовин, їх транспортування і зберігання; питань з попередження й оповіщення населення про загрози; надання першої медичної допомоги в умовах НС;

в) у вищих навчальних закладах — 76 лекційних годин навчання за темою: "Підготовка до захисту".

2. Для працівників на робочому місці: в рамках завдань універсальної самооборони відповідно до положень законодавства про загальні зобов'язання осіб, здатних за станом здоров'я до захисту Республіки Польща.

3. Для населення: в рамках завдань повсякденної самооборони з питань захисту від засобів масового знищення та інших дій супротивника. З точки зору повсякденної самооборони обов'язок населення навчатися діям під час ліквідації наслідків НС відноситься до кожного громадянина Польщі. Навчання діям під час НС проводяться у формі курсових або практичних занять. Навчанню не підлягають особи, які досягли шістдесятирічного віку; мають інвалідність і не в змозі працювати та проживати самостійно; жінки під час вагітності і протягом шести місяців після пологів; особи, що доглядають за дітьми віком до восьми років; особи, що піклуються за дітьми від восьми до шістнадцяти років, прикутими до ліжка пацієнтами; позбавлені волі за вироком суду; особи, які отримують освіту у сфері безпеки життєдіяльності та цивільного захисту; особи, які проходять альтернативну військову службу; солдати дійсної військової служби та посадові особи Агентства внутрішньої безпеки, зовнішньої розвідки, Центрального антикорупційного бюро, поліції, прикордонної охорони, Бюро по захисту уряду, Пенітенціарної служби і Державної пожежної охорони Польщі.

Важливими є навчання у сфері безпеки життєдіяльності та цивільного захисту, спрямовані на підготовку посадовців органів державної влади, органів місцевого самоврядування, працівників підприємств, установ, організацій, командирів формувань цивільного захисту та удосконалення набутих знань цими особами. Навчанню в обов'язковому порядку підлягають:

- губернатори і маршали;
- старости;
- мери і президенти міст;
- директори урядових відділів воєводства;
- директори департаментів (відділів) маршалових офісів;

— директори або керівники організаційних підрозділів міністерств і державних органів, причетних до вирішення питань цивільного захисту;

— головні коменданти поліції, Державної пожежної охорони, Прикордонної служби, а також начальники управлінь поліції, управлінь Державної пожежної охорони воєводств, керівники відділів Прикордонної служби, а також директори відділів головних офісів командування поліції, Державної пожежної охорони, Прикордонної служби причетних до вирішення питань цивільного захисту;

— посадові особи, підприємств, установ, організацій, які відповідають за питання цивільного захисту в державних адміністраціях воєводств;

— директори та керівники закладів освіти;

— посадові особи, відповідальні за вирішення питань цивільного захисту в державних адміністраціях воєводств;

— особи, що обіймають посади, пов'язані з веденням справ з питань цивільного захисту в адміністративних установах на рівні повіту і гміни;

— командири формувань цивільного захисту;

— персонал формувань цивільного захисту;

— працівники підприємств, установ, організацій з питань повсякденної самооборони.

Навчання здійснюється на декількох рівнях — державному і територіальному рівнях (воєводства, повіті і гміні) та на підприємствах, установах, організаціях. Навчання відповідного змісту, організовані на цих рівнях, проводяться у наступних формах: базова підготовка, підвищення кваліфікації, спеціальна підготовка та тренування.

Навчання на державному рівні організовуються Головою служби з питань цивільного захисту відповідно до графіка базової підготовки з губернаторами і маршалами; директорами урядових відділів воєводства; директорами департаментів (відділів) маршалових офісів; директорами або керівниками організаційних підрозділів міністерств і державних органів, причетних до вирішення питань цивільного захисту; головними комендантами поліції, Державної пожежної охорони, Прикордонної служби, а також начальниками управлінь поліції, Державної пожежної охорони воєводств, керівниками відділів Прикордонної служби, а також відділів головних офісів командування поліції, Державної пожежної охорони, Прикордонної служби, причетних до вирішення питань цивільного захисту; посадовими особами підприємств, установ, організацій, відповідальними за питання цивільного захисту в державних адміністраціях воєводств.

Питання підготовки у сфері безпеки життєдіяльності та цивільного захисту охоплюють напрямки запобігання пожеж, ліквідації наслідків НС, захисту цивільного населення, частини польських зобов'язань щодо членства цієї країни в НАТО (відповідно до Стратегії безпеки Польщі реалізація цих зобов'язань є обов'язком керівника цивільного захисту) і директив Європейського Союзу з досліджуваної сфери.

Враховуючи тематичну різноманітність та велику кількість суб'єктів, які охоплюються підготовкою, система навчання у сфері безпеки життєдіяльності та цивільного захисту вимагає послідовних та організованих зусиль багатьох інституцій системи освіти, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, неурядових організацій, засобів масової інформації та інших. Особливу роль відведено структурному підрозділу з організації проведення навчання у сфері безпеки життєдіяльності та цивільного захисту Національної служби з питань цивільного захисту. Що стосується проведення навчання з питань безпеки життєдіяльності та цивільного захисту, то у цьому структурному підрозділі готуються річні графіки базової підготовки, організованої на державному рівні, до 1 грудня що передуює року, до якого відноситься графік і подає його на затвер-

дження Голові служби з питань цивільного захисту. Крім того, цей структурний підрозділ веде списки осіб, що пройшли базову підготовку.

Навчання на територіальному рівні організують:

- керівник цивільного захисту воєводства — для старост; мерів і президентів міст; посадових осіб, відповідальних за цивільний захист в державних адміністраціях воєводств; осіб, що обіймають посади, пов'язані з веденням справ з питань цивільного захисту в адміністративних територіях на рівні повіту і гміни; командирів формувань цивільного захисту;

- керівник цивільного захисту повіту і гміни — для керівників підприємств, установ, організацій, відповідальних осіб за питання безпеки життєдіяльності та цивільного захисту у підприємствах, установах, організаціях; директорів та керівників закладів освіти; працівників підприємств, установ, організацій з питань повсякденної самооборони;

- орган, що створює формування цивільного захисту — для персоналу формувань цивільного захисту.

Програма навчань базової підготовки на територіальному рівні, яка затверджується керівником цивільного захисту відповідного територіального рівня, формується із урахування наступних навчальних питань:

- завдань і повноважень державного управління щодо безпеки життєдіяльності та цивільного захисту;

- проблем антикризового управління;

- міжнародного гуманітарного права в аспектах безпеки життєдіяльності та цивільного захисту, захисту пам'яток культури;

- формувань цивільного захисту, їх створення, завдань, забезпечення, досягнення готовності до дії за призначенням;

- загальної самооборони населення;

- психологічних аспектів антикризового управління, психологічної підтримки постраждалого населення та рятувальників;

- способів співпраці із засобами масової інформації в кризових ситуаціях, ролі засобів масової інформації у кризових ситуаціях;

- завдань неурядових організацій в системі цивільного захисту.

Керівник цивільного захисту відповідного територіального рівня направляє на базову підготовку директорів та керівників закладів освіти; осіб, відповідальних за цивільний захист в державних адміністраціях воєводств; осіб, які обіймають посади, пов'язані з веденням справ з питань цивільного захисту в адміністративних приміщеннях на рівні повіту і гміни; командирів формувань цивільного захисту. Керівники і відповідальні особи з питань безпеки життєдіяльності та цивільного захисту підприємств, установ, організацій направляються на базову підготовку керівництвом цих підприємств, установ, організацій.

Керівник цивільного захисту воєводства надає Голові служби з питань цивільного захисту графік навчань з базової підготовки, що організуються на територіальному рівні, до 31 січня року, що передує року, до якого відноситься графік.

Посадові особи, відповідальні за цивільний захист в державних адміністраціях воєводств та особи, що обіймають посади, пов'язані з веденням справ з питань цивільного захисту в адміністративних територіях на рівні повіту і гміни, а також командири формувань цивільного захисту зобов'язані пройти базову підготовку протягом 2 років з моменту зайняття своєї посади.

Базова підготовка організується керівником цивільного захисту відповідного територіального рівня і керівниками підприємств, установ, організацій на підставі затверджених планів і навчальних програм.

Підвищення кваліфікації спрямоване на розширення знань і навичок, набутих під час базової підготовки, необхідної для реалізації завдань з питань безпеки життєдіяльності та цивільного захисту. Це навчання проводиться в теоретичній та практичній формах.

Спеціальна підготовка дає можливість зміцнити знання та навички в конкретній галузі. Спеціальна підготовка на центральному рівні проводиться Головою служби з питань цивільного захисту, на місцевому рівні — відповідними керівниками цивільного захисту.

Організатори базової підготовки, підвищення кваліфікації, спеціальної підготовки забезпечують відповідний рівень проведення навчань а також ведуть і зберігають відповідну навчальну документацію. По закінченню цих видів підготовки видаються посвідчення, які підлягають обліку. Нагляд за організацією і здійсненням навчання здійснює Голова служби з питань цивільного захисту через структурні підрозділи з питань безпеки життєдіяльності та цивільного захисту.

Значну увагу на територіальному рівні приділяється тренуванню, призначеному перевірки рівня знань і навичок, отриманих у процесі базової підготовки; підвищення кваліфікації; спеціальної підготовки. Керівник цивільного захисту воєводства проводить тренування із губернаторами та їх заступниками; мерами та їх заступниками; особами, зайнятими на посадах, пов'язаних зі справами цивільного захисту і ліквідації наслідків НС в адміністративних територіях на рівні повіту і гміни; командирами формувань цивільного захисту. Натомість начальники цивільного захисту повітів та гмін організують навчання з керівниками підприємств, установ та організацій, що виконують завдання з питань цивільного захисту; директорами та керівниками навчальних закладів у відповідних адміністративних територіях. Тренування передбачаються і проводяться кожного року. Координацію тренувань на рівні повіту здійснює відділ з питань безпеки та антикризового управління воєводства.

Окрім усіх вищезазначених форм важливими є конференції, семінари, наради, дослідження та публікації, пропагандистські акції (наприклад місцеві фестивалі, телевізійні програми, інформації в пресі), конкурси та змагання.

Запропоновані організаційні рішення системи навчання населення відкриті для інших осіб, які працюють в центральних органах влади і на місцях, та можуть бути залучені до кризового управління, безпеки життєдіяльності та цивільного захисту. Прийняття таких рішень покладається на організаторів навчань.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВА ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже із загостренням техногенних та природних небезпек удосконалення системи навчання різних верств населення діям у НС набуває особливого значення. Теоретична і практична значимість досвіду Республіки Польщі з цих питань для України в умовах удосконалення ЄДС ЦЗ актуалізують це дослідження. Загальні положення та правові засади польського досвіду навчання населення діям у НС сприятимуть їх успішному втіленню у вітчизняній практиці у період розширення і зміцнення прав та повноважень адміністративно-територіальних одиниць.

На основі аналізу польського досвіду з організації проведення навчання населення діям у НС можемо сформулювати основні напрями, направлені на зменшення негативних наслідків НС в Україні, зокрема: на державному рівні — розроблення основ щодо змісту навчальних програм навчання, підвищення кваліфікації педагогічних працівників, забезпечення прозорих механізмів контролю якості навчання; на місцевому рівні — належне фінансування і ресурсне забезпечення освітніх установ сфери цивільного захисту, ширше залучення територіальних громад до навчання діям в НС,

моніторинг якості навчання населення і контроль ефективності функціонування навчальних установ сфери цивільного захисту.

Широке залучення громадськості до дій із запобігання та ліквідації НС мінімізуватиме втрати людських життів і майна. До подальших перспектив, які позитивно впливатимуть на виконання завдань з протидії НС, є системний аналіз базової і практичної підготовки працюючого населення.

Література:

1. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2013 році [Електронний ресурс]. Сайт ДСНС України. — Режим доступу: <http://www.mns.gov.ua>

2. Навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях — вимога сьогодення [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.berdichev.biz/content/view/9122/88888965/>

3. Кодекс цивільного захисту України № 5403-VI від 02.10.2012 // *Голос України*. — 2012. — № 220.

4. Бегун В.В. Безпека життєдіяльності (забезпечення соціальної, техногенної та природної безпеки): навчальний посібник / В.В. Бегун, І.М. Науменко. — К., Основа, 2004. — 328 с.

5. Науменко І.М. Концептуальні положення науково-освітнянського напрямку "Безпека життя і діяльності людини" для всіх рівнів в Україні / І.М. Науменко, А.В. Фурман, А.І. Попов // *Газета "Освіта"*, 26.11 — 3.12.1997 р.

6. Волянський П.Б. Сучасні тенденції формування компетентності державних службовців у сфері цивільного захисту / П.Б. Волянський // *Наукові записки. Інст. закон. Верховн. Ради України* // № 3/2013. — Київ, 2013. — С. 156.

7. Андрієнко В.М. Проблеми підготовки кадрів органів державного управління у сфері цивільного захисту / В.М. Андрієнко // *Мат. 13-ї Всеукр. наук.-практ. кон. рятувальників (20—21 вересня 2011 р.)*. — Київ, 2011. — С. 166—169.

8. Бикова О.В. Основи цивільного захисту: навч. посіб. / О.В. Бикова, О.Ч. Болієв, Д.М. Деревинський, В.Н. Єлісеєв, С.М. Миронець, С.І. Осипенко, Ю.О. Півень, В.І. Плетньов, Л.В. Попов, І.П. Соколовський; за заг. ред. канд. іст. наук М.В. Болотських; МНС України, Ун-тет цивільного захисту України, Ін-тут держ. упр. у сфері цивільного захисту. — К., 2008. — 223 с.

9. Євсюков О.П. Оптимізація підвищення кваліфікації державних службовців у сфері цивільного захисту / О.П. Євсюков, А.В. Терент'єва, М.Л. Долгий // *Економіка та держава*. — № 6. — 2013. — С. 116—118.

10. Krawczynska S. Artykul "IT CAMPUS — skalowalny system do zarzadzania uczelnia w warunkach transformacji sektora edukacyjnego" S. Krawczynska, str. 7—10 w numerze specjalnym (kwiecień 2005) kwartalnika naukowego Zachodniopolskiej Szkoły Biznesu "Firma i Rynek", który był zbiorem referatów konferencyjnych "Wirtualne Campusy — nowy wymiar edukacji" odbywającej się w dniach: 0-02.04.2005r.

11. Zmyslowski W. System szkolenia dla potrzeb ochrony ludności. — Режим доступу: http://www.ug-piekuty.bip.podlaskie.pl/upload/doc/7868_20080219_091140.pdf

12. Mazur S. /praca pod red. / Zarzadzanie kryzysowe, obrona cywilna kraju, ochrona informacji niejawnych, AWF, Katowice, 2003.

13. Михайлов В.М. Участь органів місцевої влади у підготовці та навчанні населення діям у надзвичайних ситуаціях [Електронний ресурс]. — Режим доступу: nuczu-conference.com/19-03/mikhajlov_v.m.doc

14. Гриневич Л.М. Тенденції децентралізації управління базовою освітою в сучасній Польщі: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 / Л.М. Гриневич. — К., 2005. — 20 с.

15. Wytyczne w sprawie zasad organizacji i sposobu przeprowadzania szkolen z zakresu ochrony ludności i obrony cywilnej zatwierdzone w dniu 21 kwietnia 2009 r. www.ock.gov.pl/.../PWytyczne-OCK-szkolenia

References:

1. Site of the State Service of Ukraine of Emergencies (2013), "National report on the status of technogenic and natural security in Ukraine in 2013", available at: <http://www.mns.gov.ua>, (Accessed 3 June 2014).

2. Weekly "Berdichev businesslike" (2014), "Study population action in emergencies — a requirement today", available at: <http://www.berdichev.biz/content/view/9122/88888965/>, (Accessed 123 June 2014).

3. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), "Code of Civil Defense of Ukraine", *Holos Ukrainy*, vol. 220.

4. Behun, V.V. (2004), *Bezpeka zhyttiedial'nosti (zabezpechennia sotsial'noi, tekhnohennoi ta pryrodnoi bezpeky)* [Life Safety (provision of social, technological and natural security)], *Osnova*, Kyiv, Ukraine.

5. Naumenko, I.M Furman, A.V. and Popov, A.I. (1997), "Conceptual provision of scientific and educational direction "Safety of human life and activity" for all levels in Ukraine", *Hazeta Osvita*, vol. 26.11.

6. Volians'kyj, P.B. (2013), "Modern trends shaping competence of civil servants in the field of civil protection", *Naukovi zapysky. Inst. zakon. Verkhovn. Rady Ukrainy*, vol. 3, pp. 156.

7. Andriienko, V.M. (2011), "Problems of training of public administration in the field of civil protection", *Mat. 13-i Vseukr. nauk.-prakt. konf-i riatural'nykiv*, Kyiv, Ukraine, pp. 166—169.

8. Bykova, O.V. Boliiev, O.Ch. Derevyns'kyj, D.M. Yelisiiev, V.N. Myronets', S.M. Osypenko, S.I. Piven', Yu.O. Pletn'ov, V.I. Popov, L.V. and Sokolovs'kyj, I.P. (2008), *Osnovy tsyvil'noho zakhystu*, [Fundamentals of Civil Protection], Kyiv, Ukraine.

9. Yevsiukov, O.P. Terent'ieva, A.V. and Dolhyj, M.L. (2013), "Optimizing training of civil servants in the field of civil protection", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 6, pp. 116—118.

10. Krawczynska, S. (2005), "Artykul "IT CAMPUS - skalowalny system do zarzadzania uczelnif w warunkach transformacji sektora edukacyjnego", S. Krawczynska, str. 7—10 w numerze specjalnym (kwiecień 2005) *Firma i Rynek*, vol. 1, pp. 7—10.

11. Zmyslowski, W. (2008), "System szkolenia dla potrzeb ochrony ludności". available at: http://www.ugpiekuty.-bip.podlaskie.pl/upload/doc/7868_20080219_091140.pdf, (Accessed 3 June 2014).

12. Mazur S., (2003), *Zarzadzanie kryzysowe, obrona cywilna kraju, ochrona informacji niejawnych*, AWF, Katowice, Poland.

13. Mykhajlov, V.M. (2013), "The participation of local authorities in the preparation and training of the population in emergency action", available at: nuczu-conference.com/19-03/mikhajlov_v.m.doc (Accessed 3 June 2014).

14. Hrynevych L.M. (2005), "Trends in decentralization of basic education management in modern Poland", Ph.D. Thesis, Theory and History of Education, Institute of Pedagogy Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

15. *Obrona Cywilna Kraju* (2009), "Wytyczne w sprawie zasad organizacji i sposobu przeprowadzania szkolen z zakresu ochrony ludności i obrony cywilnej", available at: www.ock.gov.pl/.../PWytyczne-OCK-szkolenia, (Accessed 3 June 2014).

Стаття надійшла до редакції 11.06.2014 р.